

Statistische Trends

Vrijwilligerswerk: wie doet het?

Hans Schmeets
Judith Arends

December 2017

Inhoud

1. Inleiding 3
 2. Eerdere bevindingen 4
 3. Vrijwilligers in 2012–2016 5
 4. Verschillen in vrijwilligerswerk tussen bevolkingsgroepen 7
 5. De rol van de diverse kenmerken nader bekeken 9
 6. Conclusie 12
- Technische toelichting 13
Literatuur 14

In de periode 2012–2016 gaf 49 procent van de Nederlanders van 15 jaar en ouder aan zich minstens één keer per jaar als vrijwilliger ingezet te hebben voor een organisatie of vereniging. 3 op de 10 zeiden de afgelopen vier weken nog als vrijwilliger actief te zijn geweest. De meeste vrijwilligers zetten zich in voor sportverenigingen, scholen, jeugdverenigingen, levensbeschouwelijke organisaties en in de verzorging en verpleging. Vrijwilligers worden vooral aangetroffen onder hoger opgeleiden, 35- tot 45-jarigen en mensen die minstens een keer per maand een religieuze dienst bijwonen.

1. Inleiding

Het verrichten van vrijwilligerswerk wijst op betrokkenheid bij de maatschappij. Het betreft werkzaamheden die ‘in enig georganiseerd verband onverplicht en onbetaald worden verricht ten behoeve van anderen of de samenleving’ (CRM, 1980). Het is een vorm van geven aan anderen, binnen organisaties en verenigingen, zonder dat daar een beloning tegenover staat en een manier om bij te dragen aan de samenleving. Naast een maatschappelijke heeft vrijwilligerswerk ook een sociale functie. Door het verrichten van activiteiten voor een organisatie kunnen immers sociale contacten en daarmee sociale netwerken ontstaan die van belang zijn voor de sociale samenhang in de samenleving (Arts en Te Riele, 2010). De mate waarin vrijwilligers actief zijn in een samenleving, is een belangrijke indicator van de sociale cohesie in de samenleving (Putnam, 2000). Het is een essentieel onderdeel van de smeerolie die de samenleving draaiende houdt. Dit geldt temeer indien de overheid zich gaat terugtrekken en in de participatiesamenleving een groter beroep op de burgers wordt gedaan. Ook demografische ontwikkelingen zijn relevant. De verwachting is dat, mede door de vergrijzing en de daarmee toenemende vraag naar zorg, vrijwilligerswerk in de toekomst nog belangrijker zal worden voor de samenleving (Beach en McKenzie, 2014).

In dit artikel staat het verrichten van vrijwilligerswerk door de Nederlandse bevolking in de periode 2012–2016 centraal. Hoe groot is het aandeel van de bevolking dat als vrijwilliger werkt? Voor welke organisaties of verenigingen wordt vrijwilligerswerk gedaan en hoeveel uren wordt hier wekelijks aan besteed? En welke bevolkingsgroepen doen vooral vrijwilligerswerk?

Vrijwilligerswerk

Voor het meten van vrijwilligerswerk van de Nederlandse bevolking heeft het CBS tot 2009 van twee bronnen gebruik kunnen maken, namelijk het Permanent Onderzoek Leefsituatie (POLS) en de Enquête Beroepsbevolking (EBB). De EBB bracht de meer structurele vrijwilligers in kaart, terwijl in POLS ook gedetailleerd werd gevraagd naar incidenteel vrijwilligerswerk. Vanaf 2012 wordt vrijwilligerswerk – zowel het meer structurele als het incidentele – uitgebreid gemeten in de CBS-enquête Sociale samenhang en Welzijn. Zo is onder andere gevraagd naar het soort vrijwilligerswerk dat mensen doen voor diverse organisaties, en het aantal uren dat eraan besteed wordt (zie Technische toelichting).

Voor dit artikel is gebruik gemaakt van gegevens uit de enquête Sociale samenhang en Welzijn (S&W) 2012–2016. In POLS werden de gegevens verzameld door de respondenten thuis te bezoeken. Vanaf 2012 bij S&W is de dataverzameling gewijzigd, waarbij een

combinatie van internet, telefonisch en met een bezoek bij de respondenten aan huis wordt toegepast. Dit heeft zeer waarschijnlijk geresulteerd in een toename van het aandeel vrijwilligers met enkele procentpunten tot zo'n 49 procent. Aangezien er geen significante verschillen zijn met betrekking tot vrijwilligerswerk tussen 2012–2016, zijn de gegevens ten behoeve van dit artikel samengevoegd (n = 38 041). Hierdoor kan het vrijwilligerswerk meer gedetailleerd worden uitgesplitst naar specifieke bevolkingsgroepen.

Kenmerken van personen hangen dikwijls met elkaar samen. Zo hebben hoogopgeleiden doorgaans een hoger inkomen dan laagopgeleiden en zijn mensen met een niet-westerse migratieachtergrond gemiddeld jonger dan mensen zonder migratieachtergrond. Om te bepalen welke kenmerken het meest bepalend zijn voor het doen van vrijwilligerswerk zijn regressieanalyses uitgevoerd.

In 2016 is in de EBB ook eenmalig een aantal vragen opgenomen over vrijwilligerswerk om de relatie met de arbeidsmarkt in kaart te brengen. Over de resultaten wordt gerapporteerd in Krieg, Lautenbach en Schmeets (2017).

2. Eerdere bevindingen

Ongeveer de helft van de Nederlanders van 15 jaar en ouder zet zich als vrijwilliger in voor een breed scala aan maatschappelijke organisaties en verenigingen, zoals voor scholen, in de zorg, voor culturele instellingen, kerken, en sportverenigingen (CBS StatLine, 2017). Ten opzichte van andere Europese landen is dit een hoog aandeel (Dekker en de Hart, 2009; Linssen en Schmeets, 2010; Schmeets en Gielen, 2015; Schmeets, Parigini, Van Hoof, 2016). De hoge participatie van de Nederlandse bevolking in vrijwilligerswerk, geldt niet alleen voor de afgelopen jaren. In de periode 1977–2008 schommelde het aandeel vrijwilligers tussen 42 en 45 procent (Arts en Te Riele, 2010). Dit betekent dat in die drie decennia het aandeel vrijwilligers in de leefsituatie-onderzoeken van het CBS vrijwel gelijk is gebleven. Ook zijn de verschillen tussen bevolkingsgroepen in de proporties vrijwilligers niet veranderd (Schmeets en Te Riele, 2014). De stabiele trend wordt ook bevestigd op basis van het Tijdbestedingsonderzoek, waarbij wel een duidelijke onderrapportage als gevolg van de specifieke dataverzameling is te zien (Van Houwelingen, Boele en Dekker, 2014). Daarentegen zijn er ook indicaties dat het vrijwilligerswerk in het afgelopen decennium licht is gedaald (De Wit en Bekkers, 2017).

Bij de inzet als vrijwilliger spelen uiteenlopende motieven een rol, zoals de wens om te helpen, zich nuttig voelen, plichtsbesef, persoonlijke ontwikkeling en vaardigheden leren, carrièremotieven, vrijetijdsbesteding en het opdoen van sociale contacten (Clary en Snyder, 1991; Karl, Peluchette en Hall, 2008; Bekkers, de Wit, Hoolwerf en Boezeman, 2015). Vanuit het perspectief van de samenleving, wordt vrijwilligerswerk beschouwd als een manier waarop mensen zich met elkaar verbinden en bijdragen aan de samenleving.

Vrijwilligers zijn niet gelijk verdeeld over de bevolkingsgroepen. Ze zijn vaker te vinden onder de middelbare leeftijdsgroepen dan in de jongere en oudere leeftijdsgroepen (Herzog, Kahn en Morgan, 1989; Wilson, 2000). Daarnaast zetten gehuwden zich vaker in als vrijwilliger dan

ongehuwden (Sundeen, 1990). Soms blijkt dat vrouwen iets vaker vrijwilliger zijn dan mannen, terwijl andere studies geen sekseverschil laten zien (Wilson, 2000). Er is echter wel een duidelijk verband tussen geslacht en het soort vrijwilligerswerk dat er gedaan wordt. Waar vrouwen vooral werkzaam zijn voor scholen en in de verzorgende sfeer, zijn mannen meer actief voor sportverenigingen (Arends en Flöthe, 2016).

Hoogopgeleiden zijn actiever als vrijwilliger dan laagopgeleiden (Brady, Verba en Schlozman, 1995; Rostenthal, Feiring en Lewis, 1998; Arends en Flöthe, 2016). Werkenden zijn eerder geneigd om vrijwilligerswerk te doen dan niet-werkenden (Smith, 1994), parttimers doen daarbij vaker vrijwilligerswerk dan werkenden met een fulltime baan (Wilson, 2000; Bussel en Forbes, 2002). Daarnaast blijkt dat het aandeel vrijwilligers onder gepensioneerden niet toeneemt na hun pensionering, maar dat mensen die al vrijwilligerswerk deden vóór hun pensionering wel meer uren gaan besteden aan vrijwilligerswerk na hun pensionering (Caro en Bass, 1997; Wilson, 2000). Recentelijk is voor Nederland, in een studie onder de 15–64-jarigen, aangetoond dat ook de afstand tot de arbeidsmarkt relevant is (Krieg, Lautenbach en Schmeets, 2017). Werklozen, zelfstandigen, mensen die in deeltijd werken, en personen die vanwege zorgtaken, leeftijd, of pensioen niet beschikbaar zijn voor de arbeidsmarkt, vertonen een bovengemiddelde inzet als vrijwilliger. Daarentegen doen werknemers zonder vast contract en de groepen die vanwege gezondheidsklachten of studie niet beschikbaar zijn voor de arbeidsmarkt, minder vaak vrijwilligerswerk. De relatie met inkomen is minder duidelijk. Soms is er sprake van een negatieve relatie (Freeman, 1997), terwijl in andere studies het verband tussen inkomen en vrijwilligerswerk positief is (Menchik en Weisbrod, 1987). Uit Nederlandse studies blijkt dat inkomen geen aanvullende effect op vrijwilligerswerk sorteert indien rekening wordt gehouden met andere kenmerken die samenhangen met het inkomen, waaronder vooral opleiding (Otten, Bos, Dehing en Hermans, 2015; Bekkers, De Wit, Hoolwerf en Boezeman, 2015; Krieg, Lautenbach, Schmeets, 2017).

Ook migratieachtergrond en religieuze betrokkenheid doen er toe. Migranten zijn minder als vrijwilliger actief dan mensen zonder migratieachtergrond, en mensen met een kerkelijke achtergrond doen vaker vrijwilligerswerk dan mensen zonder denominatie (Dekker en De Hart, 2009; Arends en Flöthe, 2016; De Wit en Bekkers, 2017). Verder zijn er ook verschillen tussen een stads- en plattelandsomgeving: mensen in steden zijn minder actief dan mensen die op het platteland wonen. Dat er op het platteland meer solidariteit en wederkerigheid is, is hiervoor een mogelijke verklaring (Wuthnow, 1998).

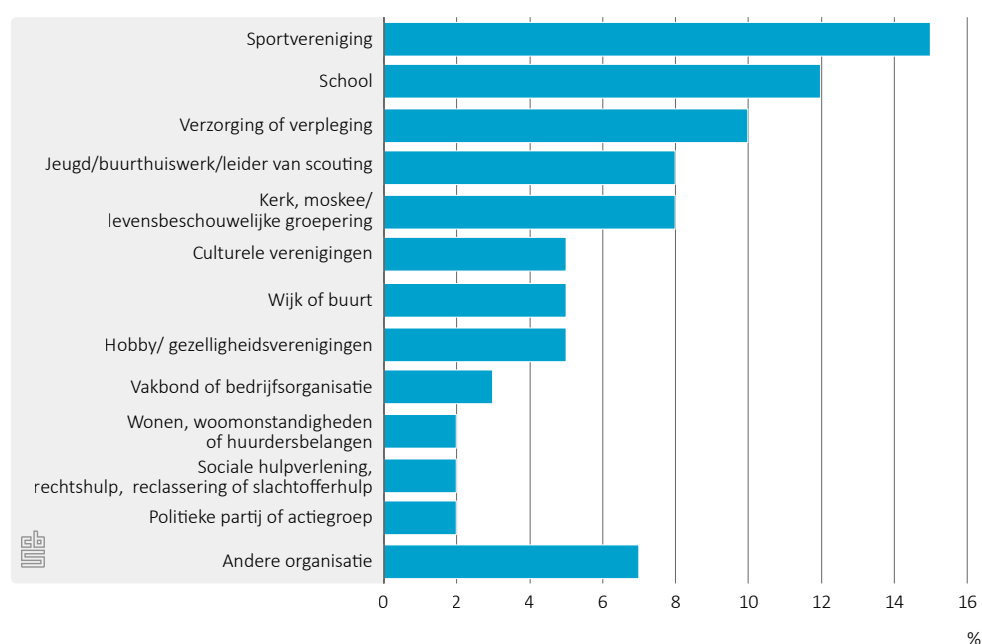
3. Vrijwilligers in 2012–2016

In 2016 zei de helft van de Nederlandse bevolking van 15 jaar en ouder in de twaalf maanden voorafgaand aan de enquête vrijwilligerswerk gedaan te hebben voor één of meerdere organisaties of verenigingen. Dat aandeel is tussen 2012 en 2016 niet significant veranderd. In deze periode schommelde het steeds tussen de 48 en 50 procent. Gemiddeld was het 49 procent. Dertig procent van de Nederlanders gaf in 2016 aan zich in de vier weken voorafgaand aan het interview als vrijwilliger ingezet te hebben. Ook dat cijfer, met 30 of 31 procent op jaarbasis, is stabiel in de periode 2012–2016 (zie tabel B.1).

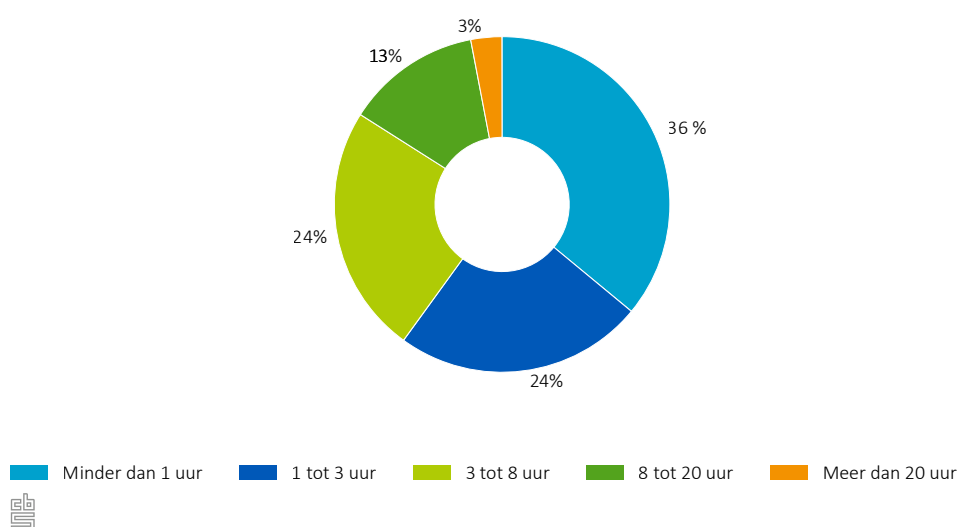
Er bestaan grote verschillen in de mate waarin mensen vrijwilligerswerk doen voor uiteenlopende organisaties of verenigingen. Sportverenigingen hebben het hoogste percentage vrijwilligers (15 procent), gevolgd door scholen (11 procent), verzorging en verpleging (9 procent), kerken en levensbeschouwelijke organisaties (8 procent) en jeugdorganisaties (8 procent). Daarna volgen met rond 5 procent culturele verenigingen, hobby- en gezelligheidsverenigingen en organisaties ten behoeve van de wijk of buurt. Voor vakbonden en organisaties voor wonen en woonomstandigheden, politieke partijen en sociale hulpverlening zijn relatief weinig vrijwilligers actief. Evenals bij de totale aandelen vrijwilligers, zijn er nauwelijks verschuivingen zichtbaar tussen de opeenvolgende jaren. Dus ook bij het soort vrijwilligerswerk is er sprake van een stabiel beeld.

Er is sterke variatie in de tijd die in vrijwilligerswerk wordt gestopt. Gemiddeld besteden vrijwilligers 4,2 uur per week aan vrijwilligerswerk. De grootste groep vrijwilligers, 36 procent,

3.1 Vrijwilligers naar organisatie, 2012/2016

3.2 Aantal uren per week dat aan vrijwilligerswerk wordt besteed, 2012/2016

geeft aan minder dan één uur per week vrijwilligerswerk te hebben gedaan. Dit zijn mensen die een paar uur per jaar incidenteel actief zijn als vrijwilliger. Bijna een kwart is 1 tot 3 uur per week actief, en eveneens bijna een kwart 3 tot 8 uur. Een substantieel deel van de beschikbare tijd, 8 tot 20 uur wekelijks, is 13 procent van de vrijwilligers actief voor organisaties en verenigingen. En zelfs meer dan 20 uur aan vrijwillige inzet is voorbehouden aan 3 procent.

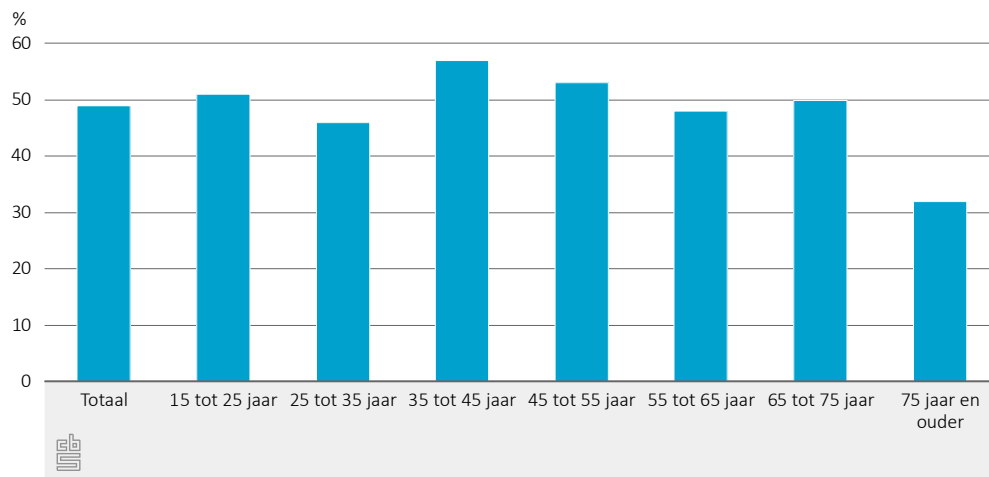
4. Verschillen in vrijwilligerswerk tussen bevolkingsgroepen

Geslacht, leeftijd en burgerlijke staat

Mannen en vrouwen doen op jaarbasis even vaak vrijwilligerswerk (50 tegen 49 procent). Wel zijn er verschillen tussen mannen en vrouwen als naar het soort organisatie wordt gekeken waarvoor vrijwilligerswerk wordt gedaan (tabel B.2). Zo zijn vrouwen circa twee keer zo vaak als mannen actief voor een school (15 tegen 8 procent) en in de verzorging (12 tegen 5 procent). Ook zijn vrouwen actiever voor levensbeschouwelijke organisaties (9 tegen 7 procent). Mannelijke vrijwilligers zijn daarentegen actiever op het gebied van sport (19 tegen 11 procent), jeugdwerk, hobby's, vakbond, politiek en wijk/buurt.

Het aandeel vrijwilligers is het hoogst onder 35- tot 45-jarigen: 57 procent. Deze leeftijdsgroep, met vaak schoolgaande kinderen, is vergeleken met andere leeftijdsgroepen met 30 procent zeer actief op scholen (tabel B.2). Mensen boven de 55 jaar zetten zich juist meer in voor organisaties op het gebied van verzorging en kerk, moskee of levensbeschouwing, en ook meer voor culturele activiteiten en hobby's. Jonge vrijwilligers daarentegen zijn vooral actief in jeugdorganisaties. Vooral onder ouderen doet een kleiner deel vrijwilligerswerk: van de 65-plussers is 42 procent vrijwilliger en van de 75-plussers 32 procent. Gemiddeld besteedt een 65-plusser die vrijwilligerswerk doet daar wel meer uren aan (5,8 uur) dan mensen jonger dan 65 jaar (3,9 uur).

4.1 Vrijwilligers naar leeftijd, 2012/2016

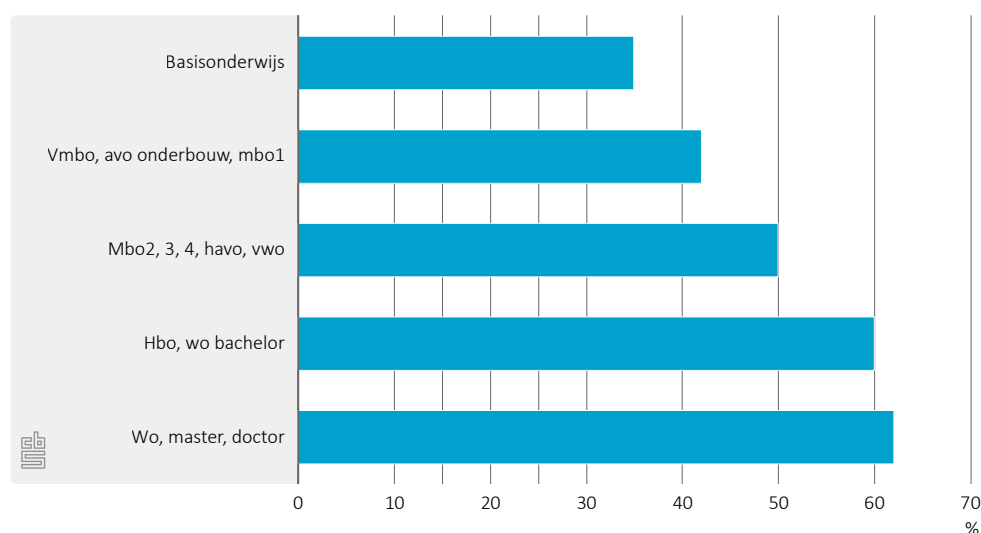

Gehuwden, inclusief samenwonenden, zetten zich vaker in voor vrijwilligerswerk dan ongehuwden, gescheidenen en verzuwden (tabel B.2). Vooral op scholen zijn mensen met een partner actiever als vrijwilliger dan mensen zonder partner. Gehuwden en ook verzuwden doen vaker vrijwilligerswerk voor kerken en levensbeschouwelijke organisaties dan gescheiden en niet-gehuwde mensen. Ongehuwden zijn betrekkelijk vaak actief voor jeugdorganisaties. Dit komt door hun leeftijd, ze zijn gemiddeld jong en jongeren doen meer vrijwilligerswerk voor jeugdorganisaties.

Opleiding, inkomen en betaald werk

Mensen met een hoog opleidingsniveau (hbo, wo bachelor / wo, master, doctor) zijn vaker vrijwilliger dan mensen met een lager opleidingsniveau. Waar van de hoger opgeleiden 60 tot 62 procent actief is als vrijwilliger, blijft dat bij de laagst opgeleiden beperkt tot 35 procent. Hoger opgeleiden zetten zich vaker in voor een school, een sportvereniging, culturele vereniging, vakbond, politieke partij, sociale hulpverlening en organisaties voor woonsubsidies dan lager opgeleiden.

4.2 Aandeel vrijwilligers naar opleidingsniveau, 2012/2016

Mensen met een hoog gestandaardiseerd besteedbaar huishoudinkomen doen over het algemeen meer vrijwilligerswerk dan mensen met een laag huishoudinkomen (54 tegen 44 procent). Het verschil is het grootst op het gebied van sport (19 versus 10 procent).

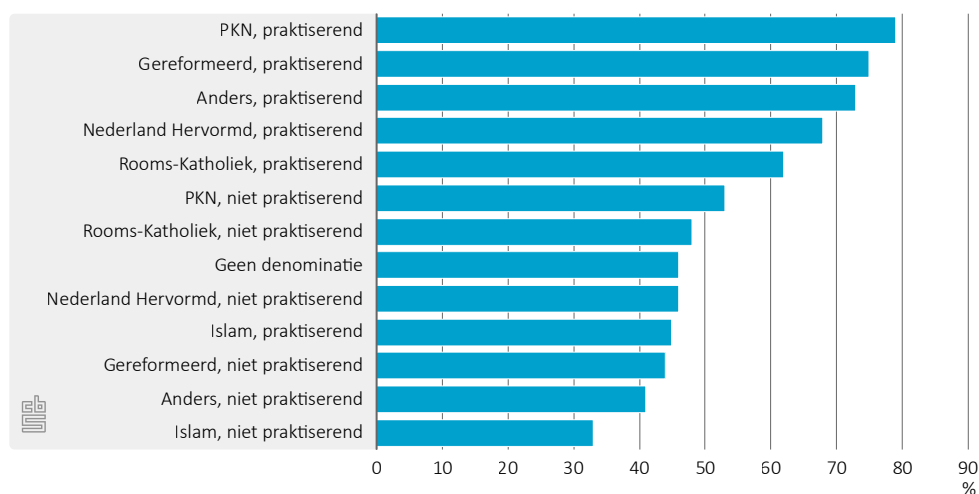
Werkenden zijn vaker vrijwilliger dan niet-werkenden: 52 tegen 44 procent. Grote verschillen zijn waar te nemen op het gebied van sport (19 tegen 9 procent) en school (14 tegen 7 procent). Mensen zonder betaald werk zetten zich daarentegen vaker in op het gebied van verzorging (11 procent) dan mensen met betaald werk (8 procent).

Migratieachtergrond en religie

Ook de migratieachtergrond is onderscheidend. Iets meer dan helft van de 15-plussers met een Nederlandse achtergrond is vrijwilliger, bij degenen met een westerse (43 procent) en niet-westerse achtergrond (38 procent) is dat beperkter. Sterkere verschillen leveren de religieuze betrokkenheid op. Zo zijn personen die behoren tot een kerkelijke gezindte of levensbeschouwelijke groepering vaker actief als vrijwilliger dan mensen zonder denominatie: 53 tegen 46 procent. Aanhangers van de Protestantse Kerk in Nederland (PKN, 68 procent) en gereformeerden (65 procent) zetten zich het vaakst in als vrijwilliger, terwijl aanhangers van

de Islam dit minst frequent doen (38 procent). De meeste PKN-ers en gereformeerden doen vrijwilligerswerk voor de kerk (36 en 33 procent), maar ook zetten zij zich relatief dikwijls in voor andere organisaties. Nog sterker onderscheidend is het al dan niet regelmatig bijwonen van een religieuze bijeenkomst, zoals een kerkdienst. In figuur 4.3 zijn de praktiserende en niet praktiserende gelovigen bij elkaar gezet. Af te lezen is dat het aandeel vrijwilligers bij alle praktiserende groepen hoger is dan bij mensen met een denominatie die nooit of minder dan maandelijks naar een religieuze bijeenkomst gaan. Het is dus niet zozeer de kerkelijke gezindte die bijdraagt dat mensen vrijwilligerswerk doen, maar eerder of mensen regelmatig naar religieuze bijeenkomsten gaan. Praktiserende PKN-ers en gereformeerden zetten zich het vaakst in als vrijwilliger.

4.3 Aandeel vrijwilligers naar religieuze betrokkenheid, 2012/2016

Stedelijkheid woongemeente

In de niet of weinig stedelijke woongemeenten is het aandeel vrijwilligers hoger (58 en 54 procent) dan in (zeer) sterk stedelijke woongemeenten (43 en 46 procent). Dit verschil geldt voor alle dertien hier onderscheiden organisaties of verenigingen.

5. De rol van de diverse kenmerken nader bekeken

Om de unieke bijdrage van de groepen te bekijken zijn er regressieanalyses uitgevoerd. Eerst per groep afzonderlijk en daarna voor alle groepen samen (tabel 4.5). Hieruit blijkt, gelet op de hoge Wald-waarden, dat vooral opleidingsniveau, leeftijd en religieuze betrokkenheid relevant zijn voor het doen van vrijwilligerswerk. Dat blijft zo na correctie.

Wel vindt er bij een aantal kenmerken verschuivingen plaats tussen de bevolkingsgroepen. Zo verschuift bij leeftijd door de correctie de grotere deelname aan vrijwilligerswerk van de 35- tot 45-jarigen naar de jongste leeftijdsgroep. Waar eerst, voor correctie, de kansverhouding (odds ratio: OR) 1,26 was ten opzichte van de 15–24-jarigen (de

referentiegroep met een kansverhouding van 1,0), is die na correctie 0,87. Dit is vooral toe te schrijven aan het behaalde opleidingsniveau: jongeren hebben vaak nog een lagere hoogst behaalde opleiding, en dat dempt hun participatie als vrijwilliger. Ook zal meespelen dat jongeren vaak (nog) niet gehuwd zijn, geen betaald werk hebben, in steden wonen, minder religieus betrokken zijn en relatief vaak een niet-westerse migratieachtergrond hebben. Als dergelijke factoren geen rol zouden spelen, dan zijn het juist de jongeren die de koppositie innemen in het doen van vrijwilligerswerk. Vooral het contrast met de 75-plussers is groot (OR: 0,25). Na correctie verschillen de ongehuwden niet meer van de gescheidenen en verweduwen met als gevolg dat burgerlijke staat minder onderscheidend is voor de aandelen vrijwilligers. De correctie heeft geen gevolgen voor de man/vrouw verhouding: die blijft gelijk.

De drie hulpbronnen – opleiding, inkomen en betaald werk – vertonen een afwijkend patroon door de correctie. Waar de verschillen tussen de opleidingsgroepen grotendeels intact blijven (OR loopt op tot 3,06 voor en 3,16 na correctie), worden die tussen de inkomensgroepen en tussen de werkenden en niet-werkenden zeer sterk gereduceerd, en zijn niet meer onderscheidend. Dit duidt er op dat van de drie hulpbronnen vooral opleidingsniveau relevant is om de verschillen in het vrijwilligerswerk te duiden.

Ook bij de migratieachtergrond en de binding met religie zijn verschuivingen als gevolg van de correctie te zien. Mensen met een migratieachtergrond zijn ook na de correctie minder actief als vrijwilliger ten opzichte van de groep zonder migratieachtergrond. Maar terwijl het verschil met de personen met een westerse migratieachtergrond wat kleiner wordt, neemt het onderscheid met de niet-westerse groep iets verder toe. Verder blijven er ook grote verschillen bestaan in de proporties vrijwilligers tussen de denominaties, waarbij de protestanten en gereformeerden het voortouw nemen, terwijl de inzet van de helft van de bevolking die zich niet rekent tot een kerkelijke gezindte of levensbeschouwelijke groepering, laag is. Na correctie neemt vooral het aandeel vrijwilligers onder de moslims toe. Waar voor de correctie moslims die niet of nauwelijks hun geloof praktiseerden, beduidend minder vaak vrijwilligerswerk deden dan de groep zonder denominatie, is dat na correctie niet meer het geval. En waar het deel van de moslims dat regelmatig de moskee bezoekt zich eerst niet onderscheidde van de groep zonder denominatie, doen ze na correctie dubbel zo vaak vrijwilligerswerk.

Ten slotte worden de verschillen tussen stad en platteland minder scherp indien rekening wordt gehouden met de samenstelling van de bevolking in deze gebieden voor de negen opgenomen kenmerken. Het patroon verandert echter niet: naarmate het woongebied meer is verstedelijkt, neemt het aandeel vrijwilligers gestaag af.

Wat leren ons deze bevindingen? De resultaten doen vermoeden dat enkele kenmerken in belangrijke mate het vrijwilligerslandschap markeren. Daarbij zijn vooral opleiding en religieuze betrokkenheid sterk bepalend. Van de personen die regelmatig een gebedsdienst bijwonen en minstens een hbo-opleiding hebben afgerond, is 85 procent vrijwilliger. Wordt dat verder ingeperkt door hier het gehuwd zijn aan te verbinden, dan neemt het aandeel vrijwilligers licht toe naar 87 procent. Dat geldt ook indien op basis van andere kenmerken het vrijwilligerspercentage wordt vastgesteld: uitsluitend 55-minners levert 87 procent op, uitsluitend met een Nederlandse achtergrond 88 procent. De keerzijde vormen de groepen waar weinig vrijwilligers zijn te vinden. We treffen die bijvoorbeeld aan onder de laagst opgeleiden die niet kerkelijk zijn: van hen doet een op de drie vrijwilligerswerk. Verdere afsplitsingen zoals de 65-plussers (18 procent) of de inwoners van de grootste steden (26 procent) leveren nog lagere proporties op. Ook de combinatie 75-plussers met uitsluitend basisonderwijs levert met 14 procent vrijwilligers een laag aandeel op.

5.1 Vrijwilligerswerk naar achtergrondkenmerken, voor en na correctie, 2012/2016

		Vrijwilligerswerk voor correctie		Vrijwilligerswerk na correctie	
Geslacht	Wald	2,22		0,34	
Mannen (ref.)					
Vrouwen	OR	0,97		1,01	
Leeftijd	Wald	607,59	***	619,72	***
15 tot 25 jaar (ref.)					
25 tot 35 jaar	OR	0,80	***	0,56	***
35 tot 45 jaar	OR	1,26	***	0,87	**
45 tot 55 jaar	OR	1,05		0,69	***
55 tot 65 jaar	OR	0,86	***	0,54	***
65 tot 75 jaar	OR	0,94		0,59	***
75 jaar en ouder	OR	0,44	***	0,25	***
Burgerlijke staat	Wald	376,14	***	116,08	***
Nooit gehuwd geweest (ref.)				0,00	
Gehuwd	OR	1,23	***	1,33	***
Gescheiden	OR	0,77	***	0,98	
Verweduwd	OR	0,58	***	1,02	
Opleidingsniveau	Wald	1 024,24	***	763,42	***
Basisonderwijs (ref.)					
Vmbo, avo onderbouw, mbo1	OR	1,36	***	1,18	***
Mbo2, 3, 4, havo, vwo	OR	1,88	***	1,68	***
Hbo, wo bachelor	OR	2,84	***	2,66	***
Wo, master, doctor	OR	3,06	***	3,16	***
Huishoudensinkomen	Wald	282,79	***	13,68	**
Eerste kwartiel (laagste) (ref.)					
Tweede kwartiel	OR	1,00		0,95	
Derde kwartiel	OR	1,32	***	1,06	
Vierde kwartiel (hoogste)	OR	1,49	***	1,04	
Betaald werk	Wald	253,82	***	0,73	
Betaald werk (ref.)					
Geen betaald werk	OR	0,71	***	1,03	
Herkomst	Wald	323,23	***	176,73	***
Nederlandse achtergrond (ref.)					
Westerse migratieachtergrond	OR	0,72	***	0,78	***
Niet-westerse migratieachtergrond	OR	0,58	***	0,53	***
Religieuze betrokkenheid	Wald	1 162,28	***	1 278,16	***
Geen denominatie (ref.)					
Rooms-Katholiek, praktiserend	OR	1,87	***	3,07	***
Rooms-Katholiek, niet praktiserend	OR	1,07	*	1,20	***
Nederland Hervormd, praktiserend	OR	2,46	***	3,14	***
Nederland Hervormd, niet praktiserend	OR	0,97		1,18	**
Gereformeerd, praktiserend	OR	3,57	***	3,69	***
Gereformeerd, niet praktiserend	OR	0,92		1,06	
PKN, praktiserend	OR	4,27	***	5,05	***
PKN, niet praktiserend	OR	1,33	***	1,43	***
Islam, praktiserend	OR	0,97		2,22	***
Islam, niet praktiserend	OR	0,57	***	1,15	
Anders, praktiserend	OR	3,16	***	4,51	***
Anders, niet praktiserend	OR	0,81	**	1,14	
Stedelijkheid woongemeente	Wald	325,52	***	156,93	***
Zeer sterk stedelijk (ref.)					
Sterk stedelijk	OR	1,13	***	1,07	*
Matig stedelijk	OR	1,35	***	1,24	***
Weinig stedelijk	OR	1,52	***	1,39	***
Niet stedelijk	OR	1,77	***	1,57	***
Nagelkerke R² (%)				13,50	

* p < 0,05; ** p < 0,01; *** p < 0,001

6. Conclusie

Bijna de helft van de bevolking van 15 jaar en ouder gaf in 2012/2016 aan zich minstens één keer per jaar als vrijwilliger ingezet te hebben voor een organisatie of vereniging. De percentages schommelen wat tussen 2012 en 2016, maar de verschillen zijn niet statistisch significant. De meeste vrijwilligers zetten zich in voor sportverenigingen, scholen, levensbeschouwelijke organisaties en in de verzorging en verpleging. Een kleiner aandeel van de bevolking is actief bij vakbonden en organisaties voor wonen en woonsubsidies, politieke partijen en de sociale hulpverlening. Nederland is Europees kampioen vrijwilligerswerk, zo blijkt uit internationaal onderzoek (Schmeets en Gielen, 2015). De verwachting is – mede op basis van een langere trend – dat het aandeel vrijwilligers in de toekomst hoog blijft in Nederland.

Er zijn sterke verschillen tussen de bevolkingsgroepen in het aandeel vrijwilligers. Vooral opleidingsniveau, leeftijd en religieuze betrokkenheid zijn relevant voor het doen van vrijwilligerswerk. Hoe hoger de opleiding, hoe meer vrijwilligers. Dit duidt er op dat kennis en vaardigheden belangrijk zijn voor het participeren als vrijwilliger. De hoogte van het inkomen en het al dan niet hebben van betaald werk maken geen aanvullend onderscheid. Dit zou er op kunnen wijzen dat de arbeidsmarktpositie geen rol speelt. Uit een recent onderzoek echter, waar de relatie tussen vrijwilligerswerk en verschillende posities op de arbeidsmarkt is uitgediept, blijkt dat zowel de afstand tot de arbeidsmarkt alsook het beroep wel substantieel effect sorteren op de mate waarin en voor welke organisaties onbetaalde activiteiten worden gedaan (Krieg, Lautenbach en Schmeets, 2017). Ook uit deze studie kwam naar voren dat opleiding een belangrijke factor is bij vrijwilligerswerk.

Daarnaast speelt leeftijd een belangrijke rol bij het doen van vrijwilligerswerk. Zo zijn vooral de middelbare leeftijdsgroepen actief, terwijl 75-plussers het minst vaak vrijwilliger zijn. Ook de mate van stedelijkheid is een factor: op het platteland zijn meer mensen in de weer om zich onverplicht en onbetaald in te zetten binnen organisaties dan in steden. Weliswaar nemen de verschillen in het aandeel vrijwilligers naar stedelijkheid iets af wanneer er gecorrigeerd wordt voor de bevolkingssamenstelling, maar ze blijven bestaan.

Tevens is de herkomst relevant: mensen met een migratieachtergrond participeren – ook na correctie voor achtergrondkenmerken – minder dan degenen zonder zo'n achtergrond. Tot slot is de religieuze betrokkenheid sterk richtinggevend voor het doen van vrijwilligerswerk. Het is niet zozeer, hoewel mede maatgevend, de kerkelijke gezindte of levensbeschouwelijke groepering waartoe men zich rekent, die hierbij bepalend is, maar vooral of dit gepaard gaat met een regelmatig bezoek van religieuze diensten. Degenen die hun geloof samen met anderen praktiseren in bijvoorbeeld een gebedsdienst zijn vaker actief als vrijwilliger dan degenen die alleen maar lid zijn. Dat het hierbij ook van belang is om naar de specifieke samenstelling van de geloofsgroepen te kijken, blijkt vooral bij de moslims. Wanneer er gecorrigeerd is voor kenmerken zoals opleiding, inkomen, en stedelijkheid, worden onder de praktiserende moslims beduidend meer vrijwilligers aangetroffen dan onder de onkerkelijken. De meeste vrijwilligers zijn te vinden onder PKN-ers die regelmatig een gebedsdienst bijwonen, gevolgd door de kerkgaande gereformeerden, de Nederlands hervormden en katholieken. Blijkbaar is het niet afdoende om alleen via hulpbronnen in de vorm van kennis, vaardigheden en voor blijkbaar beschikbare tijd inzicht te krijgen in het landschap van de vele vrijwilligers in Nederland. Ook andere factoren spelen mee, waaronder bepaalde gemeenschappelijke waarden die door middel van sociale netwerken, zowel binnen als buiten

vrijwilligersactiviteiten, gefaciliteerd worden. Dat het onderlinge vertrouwen bij dit zogenoemde sociaal kapitaal een belangrijk aspect is, is niet nieuw (zie bijvoorbeeld Putnam, 1995; Dekker, 1999). Of vertrouwen een voorwaarde danwel een gevolg is van de participatie in de samenleving, waaronder de inzet als vrijwilliger, is lastig vast te stellen. Echter dat in Nederland niet alleen zoveel vrijwilligerswerk wordt gedaan, maar er ook een hoge mate van vertrouwen is, geeft in ieder geval aan dat de ingrediënten van het sociaal kapitaal, en daarmee ook van de sociale cohesie, in ruime mate voorhanden zijn. Gelet op de grote verschillen tussen laag- en hoogopgeleiden in zowel het aandeel vrijwilligers als de mate van vertrouwen, biedt dit een handvat om via beleidsmaatregelen het vrijwilligerswerk, en wellicht daarmee ook de sociale cohesie, te stimuleren. Deze studie laat zien dat hierbij rekening gehouden moet worden met tal van andere factoren die gerelateerd zijn aan zowel het participeren als vrijwilliger als het soort vrijwilligerswerk.

Technische toelichting

Data

Voor dit onderzoek is gebruik gemaakt van gegevens uit het onderzoek Sociale samenhang en welzijn 2012/2016. In dit onderzoek is onder meer gevraagd naar de sociale en maatschappelijke participatie van mensen van 15 jaar en ouder, waaronder het verrichten van vrijwilligerswerk. In totaal zijn in 2012/2016 gegevens beschikbaar van 38 041 personen (2012: 7 949; 2013: 7 384; 2014: 7 627; 2015: 7 614; en 2016: 7 467).

Vrijwilligerswerk

Er is aan respondenten gevraagd of zij in de twaalf maanden voorafgaand aan de enquête vrijwilligerswerk hebben gedaan voor bepaalde organisaties of verenigingen. Daarbij werden dertien typen organisaties of verenigingen onderscheiden. De vraag luidde als volgt: “De volgende vragen gaan over vrijwilligerswerk. Sommige mensen doen vrijwilligerswerk voor organisaties of verenigingen. Het kan daarbij gaan om bestuurlijk werk of andere activiteiten. Kunt u bij de volgende organisaties en verenigingen steeds aangeven of u daarvoor in de afgelopen 12 maanden als vrijwilliger bepaald soort werk heeft gedaan? Heeft u in de afgelopen 12 maanden wel eens vrijwilligerswerk gedaan: (1) in het jeugd- en buurthuiswerk of als leider van scouting, (2) op school, zoals bijvoorbeeld hulp op school, de oudercommissie, schoolbestuur, werken in de bibliotheek of als leesouder, (3) in de verzorging of verpleging, zoals bijvoorbeeld bejaardenzorg, kinderopvang, kruiswerk, zieken bezoeken, collecteren voor gezondheidsorganisaties, welfarewerk in het ziekenhuis of assisteren bij stervensbegeleiding, (4) voor een sportvereniging, in het bestuur of bijvoorbeeld werken in de kantine, organisatie, trainen of zaalbeheer, (5) voor culturele verenigingen, zoals bijvoorbeeld een muziek- of toneelvereniging of een tekenclub, (6) voor hobby- of gezelligheidsverenigingen, (7) voor de kerk, moskee of levensbeschouwing, zoals bijvoorbeeld de kerkenraad, parochieraad, moskeevereniging, huisbezoek, of het rondbrengen van blaadjes, (8) voor de vakbond of bedrijfsorganisatie, zoals bijvoorbeeld de ondernemingsraad of personeelsvereniging, (9) voor een politieke partij of actiegroep, (10) op het gebied van sociale hulpverlening, rechtshulp, reclassering of slachtofferhulp, (11) op het gebied van wonen, woonomstandigheden of huurdersbelangen, (12) ten behoeve van de wijk of de buurt of (13) voor organisaties op een ander gebied?”

Daarnaast is voor elke organisatie waarvoor vrijwilligerswerk wordt gedaan een aantal vervolgvragen gesteld: er is gevraagd naar het aantal verschillende organisaties binnen de betreffende soort organisatie (“Was dat voor één of meer organisaties op het gebied van?”), hoeveelheid tijd er aan vrijwilligerswerk besteed wordt (“Kunt u aangeven hoeveel tijd u ongeveer besteed heeft aan vrijwilligerswerk voor deze organisatie in de afgelopen 12 maanden? U kunt een schatting geven van het gemiddeld aantal uren per week of van het totaal aantal uren per jaar.”), of mensen de afgelopen vier weken vrijwilligerswerk hebben gedaan voor een organisatie (“Heeft u in de afgelopen 4 weken vrijwilligerswerk gedaan voor deze organisatie?”).

Persoonskenmerken en andere kenmerken

Informatie over herkomst, het gestandaardiseerd besteedbaar huishoudensinkomen (ingedeeld in kwartielgroepen) en stedelijkheid van de woongemeente is afkomstig uit registers en is aan de enquêtegegevens gekoppeld. Respondenten is gevraagd naar hun geslacht, leeftijd en hoogst voltooide opleidingsniveau. Het hoogst voltooide opleidingsniveau bestaat uit de categorieën ‘basisonderwijs’, ‘vmbo, mbo1, avo onderbouw’, ‘havo, vwo, mbo’, ‘hbo, wo bachelor’ en ‘wo, master, doctor’. Ook is gevraagd naar de burgerlijke staat van de respondent. Deze bestaat uit vier categorieën: ‘gehuwd’, ‘gescheiden’, ‘verweduwd’ en ‘nooit gehuwd geweest’.

De religieuze betrokkenheid is vastgesteld aan de hand van denominatie en het bezoek aan religieuze diensten. Gevraagd is tot welke kerkelijke gezindte of levensbeschouwelijke groepering men zich rekent. De mogelijke antwoordcategorieën waren: Geen, Rooms-katholiek, Nederlands Hervormd, Gereformeerd, Protestantse Kerk in Nederland, Islam, Joods, Hindoe, Boeddhist en anders. Het regelmatig bezoek aan religieuze diensten is vastgesteld door ‘minstens een keer per maand’ versus minder dan een keer maand’.

Betaald werk is vastgesteld met de vraag: “Heeft u op dit moment betaald werk? Ook 1 uur per week of een kortere periode telt al mee, evenals freelance werk”.

Literatuur

Arends, J. en L. Flöthe (2016). Wie doet vrijwilligerswerk? *Sociaaleconomische trends*, 4, 1–14.

Arts, K. en S. Te Riele (2010). Vrijwilligerswerk. In: Schmeets, H. (red.), *Sociale samenhang: Participatie, vertrouwen en integratie*. Den Haag/Heerlen: CBS, 53–70.

Beach, B. en D. McKenzie (2014). *Population Ageing & the Voluntary Sector: Key Figures and Projected Trends*. London: Commission on the Voluntary Sector & Ageing.

Bekkers, R., De Wit, A., Hoolwerf, B. en E. Boezeman (2015). Geven van tijd: vrijwilligerswerk. In: Bekkers, R., Schuyt, T. en B. Gouwenberg (red.). *Geven in Nederland 2015*. Amsterdam: Reed Business, 135–154.

- Brady, H., Verba, S. en Kl. Schlozman (1995). Beyond SES: a resource model of political participation. *American Political Science Review*, 89, 269–295.
- Bussel, H. en D. Forbes (2002). Understanding the volunteer market: The what, where, who and why of volunteering. *International Journal of Nonprofit and Voluntary Sector Marketing*, 7(3), 224–257.
- Caro, F. en S. Bass (1997). Receptivity to volunteering in the immediate post-retirement period. *Journal of Applied Gerontology*, 16, 427–442.
- CRM (1980). Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk. *Vrijwilligersbeleid, eerste deelrapport*. Den Haag: Staatsuitgeverij.
- De Wit, A. en R. Bekkers (2017). Geven van tijd: vrijwilligerswerk. In: Bekkers, R, Schuyt, T. en B. Gouwenberg (red.), *Geven in Nederland 2017*. Amsterdam: Vrije Universiteit/Lenthe/WalburgPers, 191–210.
- Dekker, P. (red.) (1999). *Vrijwilligerswerk vergeleken*. Den Haag: SCP.
- Dekker, P. en J. De Hart (2009). *Civic society en vrijwilligerswerk 5*. Den Haag: SCP.
- Freeman, R. (1997). Working for nothing. The supply of volunteer labor. *Journal of Labor Economics*, 15, 140–167.
- Herzog, A., Kahn, R. en J. Morgan (1989). Age differences in productive activity. *Journal of Gerontology*, 4, 129–138.
- Karl, K. A., Peluchette, J. V. en L.M. Hall (2008). Give them something to smile about: A marketing strategy for recruiting and retaining volunteers. *Journal of Nonprofit & Public Sector Marketing*, 20(1), 71–96.
- Krieg, S., Lautenbach, H. en H. Schmeets (2017). Vrijwilligers met en zonder betaald werk. *Statistische Trends*, december 2017, 1–19.
- Linssen, R. en H. Schmeets (2010). Participatie en vertrouwen in Europa. In: Schmeets, H. (red.), *Sociale samenhang: Participatie, vertrouwen en integratie*. Den Haag/Heerlen: CBS, 135–152.
- Menchik, P. en B. Weisbrod (1987). Volunteer labor supply. *Journal of Public Economics*, 32, 159–183.
- Otten F., Bos, W., Dehing, P., en B. Hermans (red.) (2015). *Armoede en sociale uitsluiting 2015*. Den Haag/Heerlen/Bonaire: CBS.
- Putnam, R.D. (1995). Turning in, turning out: the strange disappearance of social capital in America. *Political Science and Politics*, 28(4), 664–683.
- Putnam, R.D. (2000). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon and Schuster.

Rosenthal, S., Feiring, C. en M. Lewis (1998). Political volunteering from late adolescence to young adulthood: patterns and predictions. *Journal of Social Issues*, 54, 471–493.

Schmeets, H., Parigini, M. en M. van Hoof (2016). Het sociaal kapitaal in Europese regio's. *Bevolkingstrends*, 9, 1–21.

Schmeets, H. en S. Te Riele (2014). Declining Social Cohesion in The Netherlands? *Social Indicators Research*, 115, 791–812.

Schmeets, H. en W. Gielen (2015). Het sociaal kapitaal langs de Europese meetlat. In: Schmeets (red.) *Sociale samenhang 2015. Wat ons bindt en verdeelt*. Den Haag/Heerlen/Bonaire: CBS, 119–135.

Smith, D. (1994). Determinants of voluntary association participation and volunteering: A literature review. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 23, 243–263.

Clary, E.G. en M. Snyder (1991). A functional analysis of altruism and prosocial behavior: The case of volunteerism. In: Clark, M. (red), *Review of personality and social psychology*, 12, Newbury Park, CA: Sage, 119–148.

Sundeen, R. (1990). Family life course status and volunteer behaviour: implications for the single parent. *Sociological perspectives*, 33, 483–500.

Van Houwelingen, P., Boele, A. en P. Dekker (2014). *Burgermacht op eigen kracht? Een brede verkenning van ontwikkelingen in burgerparticipatie*. Den Haag: SCP.

Wilson, J. (2000). Volunteering. *Annual Review of Sociology*, 26, 215–240.

Wuthnow, R. (1998). *Loose Connections: Joining Together in America's Fragmented Communities*. Cambridge: Harvard University Press.

StatLine

CBS StatLine (2017). Sociale contacten en maatschappelijke participatie. <http://statline.cbs.nl/Statweb/publication/?DM=SLNL&PA=82249NED&D1=32&D2=0&D3=0&D4=a&VW=T>

B.1 Vrijwilligerswerk

	2012	2013	2014	2015	2016	2012/2016
	% van personen van 15 jaar en ouder					
Totaal	50	49	48	49	50	49
Sportvereniging	16	15	15	15	15	15
School	12	11	11	12	12	11
Verzorging of verpleging	9	9	9	8	10	9
Jeugd/buurthuiswerk/ leider van scouting	8	8	8	9	8	8
Kerk, moskee/levensbeschouwelijke groepering	8	8	8	8	8	8
Culturele verenigingen	6	5	5	5	5	5
Wijk of buurt	5	5	5	5	5	5
Hobby/gezelligheidsverenigingen	6	5	5	5	5	5
Vakbond of bedrijfsorganisatie	3	3	2	2	3	2
Wonen, woonomstandigheden of huurdersbelangen	2	2	2	2	2	2
Sociale hulpverlening, rechtshulp, reclassering of slachtofferhulp	2	2	2	2	2	2
Politieke partij of actiegroep	2	1	1	1	2	1
Andere organisatie	7	7	6	7	7	7
Afgelopen 4 weken vrijwilligerswerk	31	30	30	31	30	30

B.2 Vrijwilligerswerk naar organisatie en achtergrondkenmerken, 2012/2016

	Totaal	Sportvereniging	School	Verzorging of verpleging	Jeugd/buurthuiswerk/ leider van scouting	Kerk, moskee/levensbeschouwelijke groepering	Culturele verenigingen	Wijk of buurt	Hobby/gezelligheidsverenigingen	Vakbond of bedrijfsorganisatie	Wonen, woonomstandigheden of huurdersbelangen	Sociale hulpverlening, rechtshulp, reclassering of slachtofferhulp	Politieke partij of actiegroep	Andere organisatie
	% van personen van 15 jaar en ouder													
Totaal	49	15	11	9	8	8	5	5	5	2	2	2	1	7
Geslacht														
Mannen	50	19	8	5	9	7	5	6	6	3	3	2	2	7
Vrouwen	49	11	15	12	7	9	5	4	4	2	1	2	1	7
Leeftijd														
15 tot 25 jaar	51	21	13	7	12	5	5	3	5	1	0	2	1	6
25 tot 35 jaar	46	14	10	5	8	6	4	4	3	3	2	2	1	6
35 tot 45 jaar	57	19	29	6	8	7	4	6	3	3	2	1	1	6
45 tot 55 jaar	53	20	13	10	8	8	5	6	4	4	2	2	2	7
55 tot 65 jaar	48	12	4	12	7	9	6	7	6	3	3	2	2	8
65 tot 75 jaar	50	10	3	14	8	12	8	6	9	1	4	2	2	10
75 jaar en ouder	32	4	1	8	4	10	4	4	7	0	3	1	1	5
Burgerlijke staat														
Gehuwd	53	16	14	10	8	11	6	6	5	3	2	2	2	7
Gescheiden	42	10	8	9	7	5	5	5	4	2	2	2	2	6
Verweduwd	35	5	2	11	4	9	4	4	7	1	3	2	1	6
Nooit gehuwd geweest	48	17	10	6	9	4	5	4	5	2	2	2	1	7
Opleidingsniveau														
Basisonderwijs	35	9	7	8	8	7	3	3	4	1	1	1	1	4
Vmbo, avo onderbouw, mbo1	42	12	8	10	8	8	4	4	5	1	1	1	1	5
Mbo2, 3, 4, havo, vwo	50	16	12	9	8	8	5	5	5	3	2	2	1	7
Hbo, wo bachelor	60	20	15	9	8	10	8	6	5	4	3	3	2	10
Wo, master, doctor	62	19	16	7	7	8	8	8	5	4	4	3	4	12

B.2 Vrijwilligerswerk naar organisatie en achtergrondkenmerken, 2012/2016

	Totaal	Sportvereniging	School	Verzorging of verpleging	Jeugd/ buurthuiswerk/ leider van scouting	Kerk, moskee/levens- beschouwelijke groepering	Culturele verenigingen	Wijk of buurt	Hobby/gezelligheids- verenigingen	Vakbond of bedrijfsorganisatie	Wonen, woonstan- digheden of huurders- belangen	Sociale hulpverlening, rechtshulp, reclassering of slachtofferhulp	Politieke partij of actiegroep	Andere organisatie
Huishoudensinkomen														
Eerste kwartiel (laagste)	44	10	12	8	8	8	5	4	5	1	1	2	1	7
Tweede kwartiel	44	12	10	9	8	8	5	4	5	2	2	1	1	6
Derde kwartiel	51	17	12	9	8	8	5	5	5	3	2	2	1	7
Vierde kwartiel (hoogste)	54	19	11	9	8	8	6	6	5	3	2	2	2	8
Betaald werk														
Betaald werk	52	19	14	8	9	7	5	5	4	3	2	2	2	7
Geen betaald werk	44	9	7	11	7	9	5	5	6	1	2	2	1	8
Herkomst														
Nederlandse achtergrond	51	17	11	10	8	8	5	5	6	3	2	2	1	7
Westerse migratieachtergrond	43	11	11	7	7	5	4	5	4	3	2	2	2	7
Niet-westerse migratieachtergrond	38	7	11	5	7	9	4	3	2	1	1	2	1	5
Religieuze betrokkenheid														
Geen denominatie	46	17	12	6	7	1	5	5	4	3	2	2	2	7
Rooms-Katholiek, praktiserend	62	10	8	19	11	30	10	6	8	2	3	2	2	9
Rooms-Katholiek, niet praktiserend	48	18	10	9	9	2	5	6	6	3	2	1	1	7
Nederland Hervormd, praktiserend	68	10	12	19	14	41	5	6	7	2	3	2	2	9
Nederland Hervormd, niet praktiserend	46	16	9	10	7	3	5	6	6	3	2	2	1	7
Gereformeerd, praktiserend	75	11	15	20	11	47	6	6	6	2	1	3	2	10
Gereformeerd, niet praktiserend	44	14	9	10	8	5	4	3	6	2	2	1	1	6
PKN, praktiserend	79	12	11	20	13	57	9	6	8	2	2	3	3	11
PKN, niet praktiserend	53	16	13	8	9	8	6	8	5	2	2	2	2	10
Islam, praktiserend	45	11	10	5	12	22	4	3	3	1	0	1	1	4
Islam, niet praktiserend	33	5	16	5	7	3	4	3	2	1	1	1	0	3
Anders, praktiserend	73	6	14	17	11	53	5	5	4	1	2	4	2	7
Anders, niet praktiserend	41	8	11	8	6	4	6	4	4	3	2	2	1	9
Stedelijkheid woongemeente														
Zeer sterk stedelijk	43	11	10	6	7	6	5	4	4	2	3	2	2	7
Sterk stedelijk	46	14	11	8	8	7	4	4	5	2	2	2	1	6
Matig stedelijk	51	17	12	10	8	8	5	5	5	3	2	2	2	7
Weinig stedelijk	54	18	12	11	9	10	6	6	6	3	2	2	1	8
Niet stedelijk	58	19	11	12	11	11	7	8	7	2	1	2	2	8

Verklaring van tekens

Niets (blanco)	Een cijfer kan op logische gronden niet voorkomen
.	Het cijfer is onbekend, onvoldoende betrouwbaar of geheim
*	Voorlopige cijfers
**	Nader voorlopige cijfers
2016–2017	2016 tot en met 2017
2016/2017	Het gemiddelde over de jaren 2016 tot en met 2017
2016/'17	Oogstjaar, boekjaar, schooljaar enz., beginnend in 2016 en eindigend in 2017
2014/'15–2016/'17	Oogstjaar, boekjaar, enz., 2014/'15 tot en met 2016/'17

In geval van afronding kan het voorkomen dat het weergegeven totaal niet overeenstemt met de som van de getallen.

Colofon

Uitgever
Centraal Bureau voor de Statistiek
Henri Faasdreef 312, 2492 JP Den Haag
www.cbs.nl

Prepress
CCN Creatie en visualisatie, Den Haag

Ontwerp
Edenspiekermann

Inlichtingen
Tel. 088 570 7070
Via contactformulier: www.cbs.nl/infoservice

© Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/Heerlen/Bonaire, 2017.
Verveelvoudigen is toegestaan, mits het CBS als bron wordt vermeld.